

جریان های معاصر تصوف در مصر
طریقت رفاعیه

نویسنده:

حامد عبداللهی سفیدان

جریان های معاصر تصوف در مصر طریقتِ رفاعیه

نویسنده: حامد عبداللہی سفیدان

ویراستار: محمد رضا منصفی. صفحه‌آرایی و طرح جلد: گروه فرهنگی هنری فانوس. انتشارات: مکتب اندیشه. چاپ و صحافی: چاپخانه گاندی

شابک: ۹۷۸-۶۳۲-۷۳۰۲-۱۱-۳. نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸. شمارگان: ۲۰۰. قیمت: ۲۵,۰۰۰ تومان

حق چاپ این اثر برای انتشارات مکتب اندیشه محفوظ است.

سرشناسه: عبداللہی سفیدان، حامد، ۱۳۶۲- عنوان و نام پدیدآور: طریقتِ رفاعیه / نویسنده حامد عبداللہی سفیدان؛ ویراستار محمد رضا منصفی. مشخصات نشر: قم: مکتب اندیشه، ۱۳۹۸. مشخصات ظاهری: ۱۵۶ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵. سم. فروست: جریانهای معاصر صوفیه در مصر. شابک: ۹۷۸-۶۳۲-۷۳۰۲۱۱-۳. وضعیت فهرست نویسی: فیفا. موضوع: رفاعیه. موضوع: Rifa'iyah. موضوع: رفاعیه -- تاریخ. موضوع: Rifa'iyah -- History. موضوع: رفاعیه -- عقاید. موضوع: Rifa'iyah -- Doctrines. موضوع: رفاعیه -- مصر. موضوع: Rifa'iyah -- Egypt. موضوع: تصوف -- مصر -- فرقه‌ها موضوع: *Egypt -- Sufism, Sects of. شناسه افزوده: منصفی سرونالدی، محمد رضا، ۱۳۶۵-، ویراستار. رده بندی کنگره: BP۲۹۱/۵. رده بندی دیویی: ۲۹۷/۸۷۷۳. شماره کتابشناسی ملی: ۶۰۸۸۴۱۱

شبکه ارتباط با مخاطب

روابط عمومی (سفارش کتاب، پیشنهادات و انتقادات): محمد قرائتی ستوده ۰۲۵۳۲۹۰۶۴۰۵

دفتر مرکزی: قم- ۴۵ متری شهید صدوقی- کوچه ۵۶- پلاک ۷۴- تلفن: ۰۲۵۳۲۹۰۶۴۰۴

آدرس تارنما: www.smhi.ir - www.mabnarc.ir

پست الکترونیک: info@smhi.ir - info@mabnarc.ir

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۱	پیشینه‌ی تحقیق
۱۲	روش تحقیق
۱۳	پرسش‌های تحقیق
۱۷	فصل اول: کلیات و مفهوم شناسی
۱۷	۱. تصوف
۲۱	معنای اصطلاحی تصوف
۲۲	پیشینه‌ی کاربرد واژه‌ی تصوف
۲۳	۲. طریقت
۲۵	۳. سلسله
۲۶	۴. رفاعیه
۲۹	فصل دوم: سیر تاریخی طریقت رفاعیه
۲۹	مقدمه
۳۰	گفتار اول: تاریخ تصوف در مصر
۳۰	ورود اسلام و تصوف به مصر تا قرن ۷ ه. ق
۳۴	گفتار دوم: پیشینه‌ی رفاعیه
۳۴	وجه تسمیه‌ی رفاعیه
۳۵	رفاعیه در آینه‌ی تاریخ
۳۷	ظهور و گسترش رفاعیه
۳۷	رفاعیه در مصر
۳۹	انشعابات
۴۰	گفتار سوم: زندگی‌نامه سید احمد رفاعی

۴۰	زندگی نامه ی سید احمد رفاعی
۴۲	آثار سید احمد رفاعی
۴۳	سلسله ی خرقه ی سید احمد رفاعی
۴۳	طریقه ی دیگر برای خرقه ی سید احمد رفاعی
۴۴	کرامات منسوب به سید احمد رفاعی
۴۴	مد الید النبی
۴۶	نوشته ای از نور
۴۷	گفتار چهارم: آموزه های مؤسس رفاعیه
۴۷	تعریف تصوف از زبان سید احمد رفاعی
۴۸	سلوک در نظر سید احمد رفاعی
۴۹	گفتار پنجم: شخصیت های مهم رفاعیه
۴۹	ابوالهدی الصیادی الرفاعی
۵۰	ابوالفتح واسطی
۵۵	فصل سوم: عقاید و اندیشه های طریقت رفاعیه
۵۵	مقدمه
۵۷	گفتار اول: عقاید کلامی
۵۷	جایگاه عقل
۵۸	استغاثه به پیامبر ﷺ و اولیای خدا
۶۰	زیارت قبور و امکان تصرف ارواح در دنیا
۶۱	حادث نبودن صفات الهی
۶۲	نفی حلول و جسمانیت
۶۲	نفی تفسیر به رأی در تفسیر قرآن
۶۳	محبت اهل بیت (علیهم السلام)
۶۴	جبر و اختیار
۶۵	قضا و قدر
۶۷	گفتار دوم: اندیشه های عرفانی
۶۷	مطابقت با شریعت

۷۰	فقه و فقاہت
۷۱	شطحیات
۷۳	مراد از وصال خداوند
۷۴	ویژگی های شیخ و احترام به او در طریقت رفاعیه
۷۵	کرامات طریقت رفاعیه
۷۶	وحدت وجود
۷۸	کسب روزی حلال
۸۰	گفتار سوم: تشیع و طریقت رفاعیه
۸۰	تولی و تبری
۸۰	پیامبر مکرم اسلام و توسل به آن حضرت
۸۲	نتیجه گیری
۸۵	فصل چهارم: اعمال و آداب و رسوم طریقت رفاعیه
۸۵	گفتار اول: آداب و مراتب فردی در طریقت رفاعیه
۸۵	جایگاه ذکر در طریقت رفاعیه
۸۶	مراتب ذکر
۸۷	حلقه های ذکر
۹۱	اذکار توصیه شده از طرف سید احمد رفاعی
۹۴	سه محور سلوکی در طریقت رفاعیه
۹۵	مقامات سلوکی در طریقت رفاعیه
۱۰۰	حالات عرفانی ولی و مرشد در طریقت رفاعیه
۱۰۳	گفتار دوم: آداب و مراسم جمعی در طریقت رفاعیه
۱۰۳	خلوت مُحَرَّمیه
۱۰۵	مراسم «عدة النوبة»
۱۰۵	تشرف به رفاعیه
۱۰۸	آداب کسب فیض قلبی از شیخ
۱۰۸	عمامه ی سیاه

۱۱۳	فصل پنجم: فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی
۱۱۳	مقدمه
۱۱۳	۱. سید احمد رفاعی و توصیه به خلیفه‌ی عباسی
۱۱۶	گفتار اول: نظرات و فعالیت‌های سیاسی
۱۱۶	ارتباط صوفیه با سیاست
۱۱۸	عضویت طارق الرفاعی در حزب المصریین الاحرار
۱۱۹	طریقت رفاعیه و اخوان المسلمین
۱۲۳	مشارکت سیاسی طریقت رفاعیه در عرصه‌ی سیاسی مصر
۱۲۳	دیدگاه رفاعیه به جمهوری اسلامی ایران
۱۲۵	گفتار دوم: تعاملات و فعالیت‌های اجتماعی، مذهبی و فرهنگی
۱۲۵	طریقت رفاعیه و نزدیکی آن تشیع
۱۲۷	تعامل با ادیان
۱۲۸	نتیجه‌گیری
۱۳۳	نتیجه‌گیری نهایی
۱۳۳	جایگاه رفاعیه
۱۳۳	شریعت محوری فرصتی برای تعامل با رفاعیه
۱۳۴	محبت اهل بیت (علیهم‌السلام)
۱۳۵	جمهوری اسلامی ایران
۱۳۶	نقاط ضعف رفاعیه
۱۳۸	پیوست‌ها
۱۳۸	حزب البرکات
۱۴۰	حزبی دیگر از رفاعیه
۱۴۳	تصاویر
۱۴۷	منابع و مأخذ

پیشگفتار

در بسیاری از جوامع اسلامی، تصوف با اصل دین اسلام قرابت معنایی بسیار نزدیکی دارد تا جایی که گاه از اسلام چیزی جز تصوف به ذهن نمی‌رسد. جایگاه تصوف در جهان اسلام در جنبه‌ی معنوی و شخصی آن خلاصه نمی‌شود. امروزه تصوف دارای تشکیلاتی است که تأثیرات سیاسی و اجتماعی غیرقابل اغماضی بر جوامع اسلامی دارد. با این حال تصوف در معادلات سیاسی و اجتماعی، به جایگاهی متناسب با قابلیت خود دست نیافته است.

از سال ۲۰۱۰ میلادی با وزش بهار عربی در کشورهای اسلامی به‌ویژه مصر، معادلات جهان اسلام شکل دیگری به خود گرفت. این تحولات توان و جایگاه جنبش‌های اجتماعی را بیش از پیش نمایان کرد. در نتیجه برخی از محققان و پژوهشگران متوجه یکی از مهم‌ترین نهادهای مذهبی-اجتماعی جهان اسلام یعنی طرق صوفیه شدند. تصوف با کثرت جمعیتی و گستردگی خود، دارای قابلیت نهفته‌ی اجتماعی است و می‌تواند در مشکلات اجتماعی و سیاسی گره‌گشا باشند. شناخت طریقت‌های فعال و تأثیرگذار صوفیه در بلاد اسلامی، علاوه بر آشنایی با جنبه‌های معنوی و سلوکی طریقت‌های مختلف، ما را در شناخت و تحلیل صحیح و دقیق از وضعیت سیاسی و اجتماعی جوامع مسلمان و آینده‌پژوهی واقع‌بینانه از جهان اسلام یاری خواهد کرد.

کشور مصر که همواره، جایگاه بسیار حساس و ویژه‌ای در جهان اسلام داشته است یکی از مهم‌ترین و پرجمعیت‌ترین مناطق صوفی نشین است. از طرف

دیگر سلسله‌های متعدد صوفیه در مصر فعالیت می‌کنند و دارای پیروان بسیاری هستند که با جمعیت میلیونی خود ظرفیت بکری برای تأثیرگذاری و خط‌دهی به جامعه مصر را دارا هستند.

محبت سلاسل صوفیه به خاندان اهل بیت علیهم‌السلام، روحیه‌ی تسامح و تساهل، دوری از افراط و خشونت و اشتراکات اعتقادی بسیار با تشیع، فرصت مغتنمی برای نزدیکی و وحدت میان دو کشور مهم ایران و مصر و همچنین تشیع و تسنن است. در شرایط امروز جهان اسلام که مسلمانان -اعم از شیعه و سنی- نگران گسترش تفکر سلفیت تکفیری و افراطی است، تکیه بر نقاط اشتراکات مذاهب و استفاده از این ظرفیت برای مقابله با تفکرات تروریستی سلفیت افراطی ضروری است. پرواضح است که منش صوفیانه، با تساهل و تسامح نهفته در اعتقادات خود، می‌تواند بهترین راه نزدیکی مذاهب و مذاق‌های اعتدال‌گرای مسلمانان باشد.

در میان طرق صوفیه مصر، جایگاه و اصالت سلسله‌ی رفاغیه بین سلسله‌های دیگر برجسته‌تر است. رفاغیه به دلیل قدمت، آداب و رسوم، شیوه‌های طریقتی، کثرت پیروان، گستره و تأثیرات معنوی و اجتماعی، قابلیت پژوهش مضاعفی دارد. پرواضح است که نتایج این تحقیق می‌تواند در حوزه‌های مختلفی مانند مطالعات راهبردی، مطالعات بین‌المذهبی، گفتگوی فرهنگ‌ها، طریقت‌های عرفانی و... کارآمد باشد.

سلسله‌ی رفاغیه، یکی از قدیم‌ترین سلسله‌های تصوف است که در عراق شکل گرفته و در مصر گسترش یافته است. سید احمد رفاعی (۴۹۹-۵۸۷ ه.ق) مؤسس این طریقت، صوفی و فقیهی بود که در جنوب عراق می‌زیست. رفاغیه تا قرن ۸ و ۹ هجری، گسترده‌ترین سلسله‌ی تصوف جهان اسلام بود و تا مصر، فلسطین، سوریه، ایران، هند، آناتولی و حتی خاور دور گسترش یافته بود. در زمان حاضر بیشترین گسترش و نفوذ رفاغیه در مصر است؛ البته اعضای این

سلسله در بسیاری از سرزمین‌های اسلامی مانند ترکیه، سوریه و آفریقای جنوبی پراکنده‌اند.

هدف نهایی تحقیق، تبیین واقع‌بینانه و بی‌طرفانه از اندیشه‌های کلامی و عرفانی طریقت رفاعیه و ارائه‌ی تصویری جامع و روزآمد از وضعیت فعلی آن در جامعه‌ی مصر است. برای رسیدن به این هدف علاوه بر بررسی مباحث تاریخی اعم از پیشینه‌ی سلسله، چگونگی ورود به مصر، بنیان‌گذار، اندیشه‌های شاخص و... وضعیت کنونی این سلسله، شامل گستره‌ی جمعیتی و جغرافیایی، اماکن خاص سلسله، شیخ کنونی، مواضع سیاسی، روابط سلسله با نهادها و سلاسل دیگر، تأثیرات اجتماعی، نیز بررسی خواهد شد.

پیشینه‌ی تحقیق

تحقیقات صورت گرفته درباره‌ی طریقت رفاعیه را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

۱. آثاری که به قلم منتقدان و مخالفان تصوف و طریقت رفاعیه نوشته شده‌اند؛ مانند الطریقه الرفاعیه و مناظره ابن تیمیه لطائفه الرفاعیه نوشته‌ی عبدالرحمن الدمشقیه که آرای اعتقادی و عرفانی این طریقت را با نگاه انتقادی و اغلب در چارچوب نگاه سلفی بررسی کرده‌اند؛

۲. آثار پیروان و شیوخ طریقت رفاعیه مانند آثار ابی الهدی الصیادی الرفاعی که تألیفات بسیار مهمی در مورد طریقت به جا گذاشته است؛ مانند بوارق الحقائق، الطریقه الرفاعیه، نور الانصاف، ضوء الشمس.

۳. آثاری که نگاهی بیرونی به این طریقت داشته باشند، هرچند اندک‌اند اما به دلیل بی‌طرفی در پژوهش، بیشتر نزدیک به واقعیت هستند. آثار خاورشناسانی که به تصوف پرداخته‌اند و دانشنامه‌ها و دائرةالمعارف‌ها از این دست آثار

هستند. برای نمونه می‌توان به تاریخ الطرق الصوفیه فی مصر فی قرن التاسع عشر نوشته‌ی دی یونگ، الفرق الصوفیه فی الاسلام اثر ترمنگام و The dervishes or oriental spiritualism اثر جان براون اشاره کرد. این آثار بیشتر به آداب طریقتی رفاغیه پرداخته و برخی اعتقادات عرفانی این طریقت را بررسی کرده‌اند.

با مطالعات پژوهش‌های صورت گرفته می‌توان گفت که به ظاهر تحقیق جامعی که شامل تاریخ، عقاید، آداب و وضعیت فعلی رفاغیه باشد، در دست نیست؛ چراکه بیشتر این پژوهش‌ها به ابعاد خاصی از رفاغیه مانند روش سلوکی، اندیشه‌های عرفانی یا زندگی‌نامه‌ی مشایخ آن پرداخته‌اند. همچنین از آنجاکه بیشتر این تحقیقات به قلم پیروان و علاقه‌مندان تصوف و رفاغیه یا مخالفان متعصب آنها نوشته شده است، گاه دور از واقعیت و انصاف بوده و ظرفیت‌ها و اشتراکات این طریقت با دستگاه معرفتی و نظام اعتقادی تشیع تبیین نشده است؛ برای مثال علاقه‌ی ویژه‌ی طریقت رفاغیه به اهل بیت (علیهم‌السلام)، اعتقاد به مهدویت و عقاید نزدیک به کلام امامیه را می‌توان از فرصت‌های رفاغیه برای نزدیکی و تعاملات سازنده با تشیع دانست. این رساله در پی آن است که با استفاده از تحقیقات پیشین، علاوه بر توصیفی جامع از پیشینه، عقاید، مؤسس و آداب و رسوم طریقت رفاغیه - که برگرفته از همه آثار تدوین شده در این موضوع خواهد بود - به بررسی وضعیت فعلی رفاغیه در مصر در ابعاد مختلف پردازد.

روش تحقیق

این تحقیق در اغلب موضوعات با روش گردآوری کتابخانه‌ای و در موضوعات به‌روز، به روش تحقیق میدانی، در قالب مصاحبه با پیروان یا فعالان اجتماعی مصری صورت گرفته است. همچنین اطلاعات مربوط به رویکردهای سیاسی و اجتماعی این طریقت از سایت‌های خبری، شبکه‌های اجتماعی و جمع‌آوری اطلاعات از پیروان و شخصیت‌های مهم رفاغیه و گفتگوهای مستقیم و

غیرمستقیم با آنها جمع‌آوری شده است.

پرسش‌های تحقیق

پرسش اصلی:

پیشینه، اندیشه‌ها و آداب و رسوم طریقت رفاغیه چیست؟ وضعیت کنونی و جایگاه طریقت رفاغیه در مصر چیست؟

پرسش‌های فرعی:

مؤسس طریقت رفاغیه کیست و چه اندیشه‌هایی داشت؟
تطور تاریخی این طریقت تا دوران معاصر چگونه است؟
آداب و رسوم و شعائر طریقت رفاغیه چیست؟
اندیشه‌های کلامی، عرفانی و فلسفی طریقت رفاغیه چیست؟
فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی این طریقت در مصر چگونه است؟
دیدگاه طریقت نسبت به اهل بیت علیهم‌السلام چیست و اشتراکات این طریقت با اصلی‌ترین اعتقاد تشیع چیست؟